

LJUBICA LETINIĆ, SUOSNIVAČICA PRVE HRVATSKE DIGITALNE PLATFORME I APLIKACIJE ZA AUDIOKNJIGE BOOK&ZVOOK KOJU KORISTI 50.000 LJUDI

razgovarala Božena Matijević

Izbor naratora je ključ, a proces snimanja dug jer zahtjeva režiju, montažu i oblikovanje zvuka

JOSIP MIKAČIĆ/PIXSELL

Slušanje je novo čitanje. Zvuk dopire kamo pogled ne može. Zaronite u svijet zvuka. Tri su to poruke, tri istine s kojima nas u svijet "ozvučenih" književnih dijela poziva prva hrvatska digitalna platforma i aplikacija za audioknjige book&zvook koju su 2018. osmislile i pokrenule dvije vizionarke – novinarka i nekadašnja urednica na Trećem programu Hrvatskog radija Ljubica Letinić te njezina radijska kolegica, inače dramska ton-majstorica, Lana Deban. Uh, štošta bismo još u uvodu mogli napisati o vlastitom otkrivanju pa onda i prepuštanju "slušanja" knjiga te svim dimenzijama užitaka koji vas obuzmu i nose, i visoko i duboko, i daleko, kada među brojnim naslovima u njihovoj ponudi odaberete onaj vama blizak i zanimljiv, stavite slušalice, zažmirite i pustite da vam netko drugi, samo vama na uho, čita ono što je napisano. Ali najbolje je da sve to objedinimo u razgovoru s Lubicom Letinić. A onda znate što vam je činiti – ugoditi si tako da book&zvook postane vaše omiljeno, prijateljsko društvo. Jer knjige to i jesu, bilo listanjem i tihanim šuštanjem stranica bilo šaputanjem na uho.

Book&zvook je ušao u svoju sedmu godinu postojanja. Kako biste opisali put od prve "ozvučene" knjige do danas?

To je sad već golem i ozbiljan put. Lana i ja smo ni iz čega stvorile to što se polako pretvara u kulturnu činjenicu. To je živ, tehnološki i estetski kompleksan sustav, temeljen na sofisticiranoj audioprodukciji i dubokom poznavanju jezika i književnosti. Nismo gradile samo aplikaciju i katalog, već smo stvarale tržište i publiku. U tom pionirskom poslu bilo je tipičnih posrtanja, ali osnovna ideja, da se kvaliteta isplati, da će ljudi prepoznati i zavoljeti knjige u zvuku, pokazala se točnom. Danas Lana i ja više nismo same, book&zvook je tim. Malen, ali izuzetno angažiran, koji se širi, okuplja ljude različitih specijalnosti: urednike, producente, dramaturge, glumce, naratore, prevoditelje, dizajnere i developere. Znatno osnažene, gradimo audioknjižaru s jasnim profilom i prepoznatljivom produkcijom kao žarišnu točku tog segmenta domaćeg izdavaštva. Danas znamo, audioknjiga nije tek alternativa, već zaseban, izrazito moćan medij.

No do kojih je razmjera vaša audioknjižara sad narasla?

Na startu smo imale svega desetak knjiga, nekoliko naših prvih izdanja i još toliko vrijednih naslova koje smo uspjele pronaći i regulirati njihovu distribuciju. U aplikaciji je danas više od 160 knjiga – domaćih, prevedenih, klasika i suvremenih – uključujući i kolekciju hrvatske književnosti u engleskom prijevodu. Imamo gotovo 600 sati dobrog slušanja: od Hararijevih eseja, preko Krležinih marginalija, do neotkrivenih dragulja naše poezije i proze. Aplikaciju, koja je sada u svojoj drugoj verziji i valjda dvjestotom izdanju, preuzelo je gotovo 50 tisuća korisnika. Na bazi protekle godine njih dvije trećine bilo je aktivnih, dominantno tu, u Hrvatskoj, ali i u široj regiji, na zapadu Europe, u SAD-u, praktički u svakom kutku svijeta. Ta book&zvook knjižara je mobilni kulturni medij u džepu svakoga tko voli čitati u pokretu, slušati u tišini ili upiti tekst dok vozi, šeće ili nešto, često prisilno, obavlja.

Što vama govore te brojke? I možete li reći da ste – zadovoljni?

Zadovoljni smo, jesmo, brojke su potvrda povjerenja. Govore nam da publika postoji, da ona raste s bibliotekom i da smo stvorili nešto za čim

"Mnogi imaju predrasude prema audioknjigama, opiru im se ili ih obezvređuju, diskreditiraju kao pomoćno sredstvo za 'nečitače'. Tim je njihovo iznenađenje veće kada otkriju da je audioknjiga čudo", kaže Ljubica Letinić

ljudi posežu, što vole. Knjiga u uhu im spasi izgubljeno vrijeme u nekom čekanju, u pranju prozora, mnoge isprati u san, neki se tako smiruju i uspavljaju. Usto, ovi podaci više ne dolaze samo iz kruga entuzijasta i ranih usvajača, slušaju nas ljudi različitih dobi i sklonosti, ljudi koji putuju, koji nemaju vremena za čitanje, ali imaju potrebu za književnošću, baš kao i ljudi s poteškoćama čitanja ili poremećajem pažnje. Brojke govore i o rastu samog tržišta, svjedočimo trenutku kada audioknjiga prelazi prag nišnog formata i ulazi u širu svakodnevicu. Naše su knjige dostupne za posudbu u nekim narodnim knjižnicama, no i samim knjižničarima one su novina pa pratimo vrlo sporo, ali postojano usvajanje. Promjena te dinamike pomogla bi možda drugim sektorima, poput obrazovnog i odgojnog. Zašto ne i zdravstvenog, palijativnog ili završnog.

A koji su književni naslovi najslušaniji?

Vrh ljestvice čvrsto drže Márquez, Ernaux, Jergović, Harari i Aco Stanković, Mira Furlan. No, iznenadit će vas možda, naša publika dobrima prepoznaje tekstove koji imaju unutarnju ritmiku, naraciju koja uznosi, glas koji slušatelja zna zadržati u priči. Slušane su vrlo suvremene autorice iz prve postave, Olja Savičević Ivančević, Ivana Bodrožić, ali i mlađi glasovi, poput Marije Andrijašević. Iznimno se sluša i poezija. Posebna vrijednost su djela na dijalektu i čakavska zbirka, to je književni zvuk koji ne bi smio nestati, a kod nas je arhiviran, snimljen i dostupan u najljepšoj mogućoj formi.

Kada govorimo o nastanku audioknjige, koja faza procesa je najzahtjevnija – glasovni casting, adaptacija teksta, snimanje, režija ili postprodukcija?

Najzahtjevnija je veza, ona nevidljiva, ali presudna nit između naratora i teksta. Sam izbor naratora je ključna odluka, idejno rješenje, ali realizacija je onda opet nešto drugo. Proces snimanja je dug, a ta se veza mora zrcaliti u svakoj sekundi trajanja knjige, što traži duboku usredotočenost. Zato puno ulažemo u pripremu: tekst se redigira za slušanje, bilježe se potencijalne zamke, pravilni izgovori, a zatim slijedi studio, neka mješavina laboratorija čuda i rudnika. Režija, montaža i naknadno oblikovanje zvuka, sve to dolazi kao podrška toj centralnoj povezanosti. Kao producentice s dokumentarnim i dramskim iskustvom, osobito smo osjetljive na sve nijanse čujnog, pa smo i oblikovale karakterističnu estetiku zvuka, u čemu je Lanina uloga bila presudna. Za dinamiku kojom sada objavljujemo morale smo stvoriti krug suradnika, ljudi iz svijeta radija, kazališta, književnosti i glazbe.

No prijenos koje knjige u audioverziju vam se pokazao najzahtjevnijim i zašto?

Upravo je završilo snimanje "Slučaja vlastite pogibelji" Kristiana Novaka, knjige koja je angažirala najveće naše produkcijske kapacitete dosad. Lana je u book&zvook studiju u srpnju vodila snimanje naracije i svih scena tog romana s četrnaest glumaca, uz redatelja Darija Harjačeka i savjetnicu za dijalekt Ines Carović. Tu knjigu čitamo u dramskoj podjeli, jer slijedimo Novakov predložak kako je napisan, dijelom kao scenarij. To je po tipu produkcije najkompleksniji projekt koji smo dosad izveli. I sami smo pomalo iznenađeni da se dramski projekt takvih razmjera ostvario u našim skromnim prilikama.

Mnogima je audioknjiga pravo malo otkriće. I sama sam tek početkom ove godine slušajući "pročitala" prvu knjigu iz vaše edicije. I to "Komo" Srdana Vajljevica. Bila je to zaista ljubav na prvi zvuk. I kao neki mali povratnik u djetinjstvo, u one divne trenutke kada nam je netko od starijih čitao priče za djecu ili smo na dobrim, starim gramofonima

Lana Deban je u book&zvook studiju u srpnju vodila snimanje naracije i svih scena Novakova romana s četrnaest glumaca, uz redatelja Darija Harjačeka i savjetnicu za dijalekt Ines Carović

Upravo je završilo snimanje "Slučaja vlastite pogibelji" Kristiana Novaka, knjige koja je angažirala najveće naše produkcijske kapacitete dosad

udivljeno slušali bajke. Eto, tako to meni izgleda. A što vam kažu ostali vaši čitatelji/slušatelji? I kada se i gdje oni "druže" s vašim knjigama?

Naši su slušatelji raspršeni posvuda, raznorodni, slušaju danju i noću, često su iznenađeni vlastitom strašću koju otkriju tek nakon prvog slušanja. Neki pohlepno gutaju, u dahu, drugi su spori, ritualni slušači. Neki slušaju u paru, mnoge obitelji s djecom u autu, nastavnici s cijelim razredom. Što nam slušanje zapravo čini, što to u nama dodiruje i pokreće to nevidljivo gibanje zraka – to su za nas temeljna pitanja, ta ekskluzivna magija našeg sluha. Mnogi imaju predrasude prema audioknjigama, opiru im se ili ih obezvređuju, diskreditiraju kao pomoćno sredstvo za "nečitače". Tim je njihovo iznenađenje veće kada otkriju da je audioknjiga čudo.

Eto, ljeto je idealno za uživanje u audioknjigama. Na plaži, kada blješti sunce, ne trebaju vam sunčane naočale, ne morate škiljiti čitajući, ne morate ništa držati u rukama, samo legnete u hladovinu, stavite slušalice, gledate u more ili zažmirite i pustite da vam netko ugodnim glasom šapuće u uho... Zamislite vi to, ležite na plaži, a bar-

šunasti prvak drame čita baš vama, isključili ste se iz stvarnog svijeta, zaronili u fikciju. S tom ste slikom, s tim šaputanjem u uho, dotaknuli važno svojstvo književne audioprodukcije. Upravo se tim bavimo, delikatnim dodirima glasa i uha, malim i finim vibracijama koje imaju snagu da probude slike, sjećanja i osjećaje. Posredovanje književnosti sugestivnom snagom glasa je najprirodniji njezin put. Mi smo evolucijski adaptirani za slušanje dugih naracija. Navodno smo i empatičniji kad slušamo. Književnost je s audioknjigama na dobitku.

Prošle jeseni odbili ste sudjelovati na Interliberu. Kada su vam dodijelili neki sličan prostor u kutu, rekli ste – ne. S pravom. I onda ste stvorili AudioLiber, prvi digitalni, pokretni sajam audioknjiga. Na kraju vas je taj mali, ali odlučni protestni čin vinuo u visine, domaće i globalne. Najprije je book&zvook, u suradnji s izdavačkom kućom Sandorf, s projektom "Listen to Croatia" predstavio hrvatsku književnost u ožujku na jednom od najvećih svjetskih sajmovu izdavaštva – London Book Fairu. I, kako je bilo? Kakve je reakcije pobudilo predstavljanje suvremene hrvatske književnosti

u engleskom prijevodu?

Prije svega iznenađenje što smo uopće ondje, a onda i to što smo u suradnji sa Sandorfom stvorili zanimljivo i netipično mjesto za tech zonu London Book Faira. Zamišljen je i naš produkcijski unikat, karakter ručnog rada kojim odišu naši naslovi, a koji ima moć nadomjestiti eventualni gubitak prijevoda. Recimo, roman Maše Kolanović, u engleskoj verziji "Underground Barbie", čita pjevačica Tajči. To je dašak autentičnosti upisan u tu knjigu i za one koji ne znaju tko je Tajči ili što se ovdje zbivalo na samom kraju prošlog stoljeća kad se raspadala Jugoslavija. Nastojali smo na taj način oplemeniti sva izdanja domaće književnosti u prijevodu. Na sajmu u Londonu idemo i dogovore, nadam se u širem i još bolje pripremljenom sastavu.

Ima toga još. Vaš je AudioLiber u svibnju, na Danima komunikacija u Rovinju, između više od 170 projekata proglašen najboljim prošlogodišnjim digitalnim projektom u Hrvatskoj, osvojivši glavnu nagradu. Jeste li sad već došli malo k sebi od svega što se dogodilo i u Londonu i u Rovinju? Nismo ni stigli, jer smo ušli u Listen to Croatia ljetnu kampanju (smijeh). No

da se vratim na Rovinj i kulturni projekt koji probija okvire i kreativnošću uspijeva u ringu tržišta. To se moglo dogoditi zato što Lana i ja ne radimo više sasvim same, osnažene čvrstom i uspješnom suradnjom s agencijom Dream i backend programerom Ivanom Hlevnjakom, posvetile smo se izgradnji najužeg produkcijsko kreativnog tima. Nagradeni marketing čarobnjak Dražen Smaranduj priključio nam se prvi. Skok u iduću brzinu osiguran je mladenačkom svežinom i entuzijazmom producentice Matee Antunović. Irena Weber Bogadi od početka ove godine pomaže nam u razvoju našeg poslovnog modela.

Vezano uz projekt "Listen to Croatia" sad ste pokrenuli i vrlo domišljatu ljetnu kampanju, što je vaš doprinos hrvatskom turizmu. Njime nudite jedno drugačije upoznavanje i "razgledavanje", odnosno osluškivanje naše zemlje svakome tko nam dode ili tek želi doći. Imate li već neke povratne informacije?

Prerano je sad još iznositi zaključke, analiziramo podatke svih kanala kojima komuniciramo. Interesantno je kreirati kampanje za nešto tako nevidljivo i neuhvatljivo, gotovo apstraktno i kod nas još tako novo, a što može snažno utjecati na percepciju Hrvatske kao destinacije. Mi nismo stvorili englesku ediciju knjiga s tom namjerom, ali smo prepoznali da ona u sebi ima značajan potencijal i u tom polju, pa smo odlučili riskirati u nekoj vrsti eksperimenta. Vizualni dizajn ove kampanje potpisuje Pero Vojković, a slogan "Your Croatian Vacation With A Plot Twist" je rezultat promptanja marketinške inteligencije Jakova Vilo- vića, koji je uz Dražena i najzaslužniji za naš prvi osvojeni MIXX. Nadam se da ćemo ovom kampanjom osvojiti uši stranih posjetitelja i otvoriti oči domaćim ugostiteljskim inženjerima. Dok smo turističkim djelatnicima ponudili koristan alat u njihovom poslu. Neki su to već prepoznali pa u svojim centrima duž obale informiraju posjetitelje o klikom dostupnoj, kuriranoj biblioteci lokalne književnosti. Audioknjiga je i izlet i suvenir koji možete ponijeti sa sobom.

Evo, već ste u audioizdanju objavili i knjigu "Strada fortunata" Olje Knežević, koja je nedavno pobijedila u Tportalovu izboru za hrvatski roman godine.

Tportal s nama već godinama gradi vrlo uspješan i dosljedan model promocije nagrađenih romana i u tom je smislu ta suradnja jedinstvena. U samo tjedan dana od objave, "Stradu fortunatu", u kojoj glas protagonistkinji Megi daje glumica Jelena Veljača, poslušalo je gotovo tisuću naših korisnika. Tportalov ciklus laureatkinja je na fonu našeg kuratorskog nastojanja da, ako ne više, žene čitamo bar koliko i muškarce.

A što nam još spremate za jesen?

Osim grandiozne verzije "Slučaja vlastite pogibelji", na jesen će u biblioteci biti i "Kiklop", još jedna naša goleme i važna produkcija: glumac Boris Bakal u suverenoj izvedbi tog kapitalnog Marinkovićeve djela, za koje glazbu upravo piše kompozitor Maro Market, a dizajn zvuka potpisuje Dalibor Piskrec. Prije njih, vrlo skoro, za odmor ili odmor od odmora, stižu nam dva sjajna romana. Pavičević hit "Žigice" u izvedbi glumca Nikole Ivoševića snimljen je po redateljskom uhu Bojana Brajčića uz dizajn zvuka Ruzine Frankulina. Bit će to prva naša knjiga u cijelosti producirana u Splitu. Malo sjevernije, u Zadru, u studiju Jere Šešelje snimljen je još jedan važan roman suvremene književnosti, "Stjenice", Martine Vidaić u izvedbi glumice Mie Zare, koja svojim glasom iznosi i englesku verziju tog romana. "Bedbugs" će kao audioknjiga u rujnu biti dostupne i na američkom tržištu, istodobno kad i tiskano izdanje, što je praksa koju ustanovljavamo uz našeg partnerskog izdavača iz Sjedinjenih Američkih Država, Sandorf Passage.